

УДК 342.9:343.8

DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-1 -205

Семен Григорович Стеценко

Верховний Суд
Київ, Україна

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

ПРАВО НА ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У МІСЦЯХ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Анотація. У статті здійснено змістовний аналіз права на доступ до адміністративного суду особами та особливостей його реалізації особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення. Акцентовано увагу на тій обставині, що «класичним» призначенням місць попереднього ув'язнення є тримання підозрюваних, обвинувачених, підсудних та засуджених, вирок щодо яких не набрав законної сили. Водночас зазначається, що не є чимось абсолютно неможливим, коли рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень (підкреслимо, не у рамках кримінально-процесуального чи кримінально-виконавчого процесів) можуть порушувати права, свободи чи законні інтереси особи, стосовно якої вмотивованим рішенням суду, який розглядав кримінальну справу, обрано як запобіжний захід тримання під вартою, і яка у зв'язку з цим перебуває у СІЗО. Наголошується, що обмеження права на доступ до суду можуть мати місце, проте вони мають бути: а) передбачені законом; б) має бути легітимна мета їх запровадження; в) вони мають бути пропорційними. Значна увага в статті приділена праву особи, яка перебуває в місцях попереднього ув'язнення, на особисту участь у судовому засіданні, де розглядається адміністративна справа, учасником якої вона є. Констатується, що право на участь у судовому засіданні в рамках судового адміністративного провадження не носить абсолютного характеру. Його реалізація може залежати від того, чи є інші чинники/обставини, визначені законом, які в соціальному вимірі є більш значущими і фактично можуть обмежувати право такої особи на особисту участь у розгляді адміністративної справи. Як сучасний об'єктивний вихід із такої ситуації, коли особа, яка тримається в СІЗО і має бажання, проте не має можливості особистої участі в судовому засіданні адміністративного суду, може бути розглянуто відеоконференцз'язок.

Ключові слова: право на доступ до адміністративного суду; право на суд; місця попереднього ув'язнення; СІЗО; право бути заслуханим; право бути почутим, відеоконференція.

Semen H. Stetsenko

Supreme Court
Kyiv, Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

THE RIGHT OF ACCESS TO ADMINISTRATIVE COURT AND PECULIARITIES OF ITS IMPLEMENTATION BY PERSONS IN PRE- TRIAL DETENTION

Abstract. *The article provides an in-depth analysis of the right to access to administrative authorities and the peculiarities of its exercise by persons held in pre-trial detention facilities. The author focuses on the fact that the 'classical' purpose of pre-trial detention facilities is to hold suspects, accused persons, defendants and convicts whose sentence has not entered into force. At the same time, it is noted that it is not absolutely impossible that decisions, actions or omissions of a public authority (not within the framework of criminal procedure or criminal executive processes) may violate the rights, freedoms or legitimate interests of a person in respect of whom detention was chosen as a preventive measure by a reasoned decision of the court that considered the criminal case and who is therefore held in a pre-trial detention facility. The author emphasises that restrictions on the right of access to court may take place, but they must: a) be provided for by law; b) have a legitimate purpose; c) be proportionate. The article focuses on the right of a person in pre-trial detention to participate in person in a court hearing where an administrative case in which he/she is a party is being considered. The author notes that the right to participate in a court hearing within the framework of administrative proceedings is not absolute. Its exercise may depend on whether there are other factors/circumstances determined by law which are more significant in the social dimension and may in fact restrict the right of such a person to participate in an administrative case in person. As a modern and objective way out of such a situation, when a person held in a pre-trial detention facility is willing but unable to participate in person in an administrative court hearing, videoconferencing may be considered.*

Keywords: *right of access to administrative court; right to trial; places of pre-trial detention; SIZO; right to be heard; right to be heard, videoconference.*

ВСТУП

Сама ідея започаткування свого часу адміністративної юстиції в Україні передовсім полягала в намаганні надати можливості пересічному громадянину оскаржити рішення, дії чи бездіяльність владних інституцій, якщо це порушувало його права, свободи чи законні інтереси. Говорячи про владні інституції, ми маємо на увазі широкий перелік фізичних (від старости села до Глави держави) та юридичних (від управління соціального захисту населення районної державної адміністрації до Верховної Ради України чи Кабінету Міністрів України) осіб, які

здійснюють публічно-владні управлінські функції. Своєю чергою, серед фізичних осіб (а вони становлять найбільшу кількість позивачів) виокремлюють громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Ми вже зупинялися раніше на тій обставині, що вирішення спорів не є простим лінійним завданням адміністративного судочинства. Законодавець виокремлює характеристики вирішення спорів. Мова має йти про справедливе, неупереджене й своєчасне їх вирішення [1, с. 156]. У цьому сенсі важливим з наукової та практичної точок зору є питання стосовно наявності/відсутності обмежень для звернення до адміністративного суду стосовно певних категорій осіб. У вимірі даної наукової публікації мова йде про реалізацію права на доступ до адміністративного суду особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення.

«Класичним» призначенням місць попереднього ув'язнення є тримання підозрюваних, обвинувачених, підсудних та засуджених, вирок щодо яких не набрав законної сили. Самими ж місцями попереднього ув'язнення є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України і, в окремих випадках, ізолятори тимчасового тримання. Ключова обставина, на яку варто звернути увагу – переважна більшість осіб, які тримаються в місцях попереднього ув'язнення – це особи, вину яких у вчиненні злочинів не доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Відтак логічним є те, що чинним законодавством для такого роду осіб передбачено наявність прав і обов'язків, установлених для громадян України, з певними обмеженнями. Чи включають такого роду обмеження реалізацію права на доступ до адміністративного суду і, зокрема, таких його складових, як право бути заслуханим (почутим)? Адже варто розуміти, що у такої особи може виникнути необхідність захищати свої права (окрім кримінально-процесуального чи кримінально-виконавчого аспекту), також у сфері публічно-правових відносин, пов'язаних із рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень поза кримінального провадження. Такого роду відносини можуть бути ініційовані ще у період до перебування особи в місцях попереднього ув'язнення, так і під час її тримання в СІЗО.

Проблематика доступу до суду, доступності адміністративного судочинства була і продовжує залишатись актуальним напрямом наукових юридичних пошуків. Зокрема, доцільно вказати на наукові доробки С. Паркер [2], О. Овчаренко [3], П. Гуйвана [4], О. Лемак [5], Т. Цувіної [6], М. Баклі [7], Р. Франка [8], Е. Джонсона [9] та ін.

Водночас маємо зазначити, що особливості реалізації права на доступ до адміністративного суду особами, які тримаються у місцях попереднього ув'язнення, наразі є недостатньо дослідженою як у рамках науки адміністративного (адміністративно-процесуального) права, так і у рамках науки кримінально-виконавчого права. Зокрема, це стосується обмежень у реалізації цього права, враховуючи особливості процесуального статусу та тримання такого роду осіб.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

При підготовці даної публікації автор послуговувався різними загальнонауковими та спеціальними методами, використання яких уможливило комплексне дослідження заявленої теми – право на доступ до адміністративного суду та особливості його реалізації особами, які перебувають у місяцях попереднього ув'язнення. Методи аналізу та синтезу застосовувалися задля зосередження уваги на сутності, особливостях та характеристиках доступу до суду як правового явища, яке тісно пов'язано із такими принципами як верховенство права, рівність, недискримінація. Діалектичний метод уможливив якісний підхід до рішень Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України, в основі яких лежить забезпечення права на доступ до суду.

Належне використання формально-юридичного методу дозволило на високому теоретико-методологічному рівні дослідити нормативно-правове забезпечення права на доступ до адміністративного суду на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях. Зокрема, це сприяло чіткому усвідомленню унормування права на доступ до адміністративного суду та його врегулювання на рівні Європейської конвенції з прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конституції України, Кодексі адміністративного судочинства України та Законі України «Про попереднє ув'язнення».

Метод теоретичного моделювання було використано задля аналізу визначеного в рішенні Конституційного Суду України підходу щодо забезпечення права осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, на особисту участь у судових засіданнях у цивільних справах, у контексті їх проектування та співставлення із забезпеченням права на особисту участь у судових засіданнях адміністративного суду особами, які тримаються в СІЗО. Метод узагальнення дозволив дослідити особливості правового статусу осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення та характерні ознаки обмеження в реалізації їх права на доступ до адміністративного суду.

Правовий метод конкретно-соціологічного дослідження використовувався автором з метою опрацювання дотичної інформації про базові засади доступу до суду, доступу до адміністративного суду, права бути заслуханим, пошуку й аналізу релевантної судової практики.

Нормативно-правовою базою дослідження стали положення Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про попереднє ув'язнення», Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, законодавства, що визначає право на доступ до суду. Також у роботі використано результати узагальнення судової практики Європейського Суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Чим же є право на доступ до адміністративного суду? Передовсім зазначимо, що це особливий варіант загального явища, яким є право на доступ до суду. Іноді вживаються термінопоняття, які, хоча й мають певні теоретико-методологічні відмінності, проте в рамках даної публікації можуть сприйматись як вельми схожі: право на суд, право на доступ до суду, право на звернення до суду.

Як міжнародне, так і чинне українське законодавство достатньо ґрунтовно регламентують суспільні відносини, пов'язані як із самим явищем права на доступ до суду, так і з механізмами його реалізації в залежності від спеціалізації судів на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ чи справ про адміністративні правопорушення.

Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини містить положення, відповідно до якого «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». У тому ж дусі витримано й Міжнародний пакт громадянські і політичні права, стаття 14 якого стверджує, що «всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону». Тим самим є очевидним, що міжнародне право послуговується в контексті пояснення сутності права на суд такими прикметниками, як «справедливий», «публічний», «незалежний», «безсторонній», «компетентний».

Ми солідаризуємося з позицією Е. Джонсона, який стверджує, що рівний доступ до правосуддя для людей незалежно від їхнього економічного стану є фундаментальною цінністю в організованих суспільствах, особливо в демократичних. Проте країни дуже різняться у своїй прихильності щодо надання такого доступу громадянам з низькими доходами. Деякі гарантують доступ до правосуддя як законодавче або конституційне право та вкладають значні державні ресурси для надання субсидованих адвокатів бідним громадянам, але багато хто цього не робить [9, с. 922–923].

Загальновідомим є факт того, що базовим документом, яким послуговується Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) при прийнятті рішень, є Європейська конвенція з прав людини, стаття 6 якої, як зазначалося в даній публікації вище, декларує право кожного на доступ до суду. У цьому сенсі варто погодитись із точкою зору Т. Цувіної, відповідно до якої для оцінки легітимності обмежень права на доступ до суду ЄСПЛ на першому етапі з'ясовує, чи було таке обмеження передбачене законом, тобто перевіряє обмеження на відповідність принципу правової визначеності. Для подальшого аналізу легітимності обмежень, установ-

лених у законі, використовується тест на пропорційність, що складається з таких етапів: 1) установлення мети обмеження права на доступ до суду й визначення того, чи була вона легітимною; 2) з'ясування, які засоби були використані для відповідного обмеження права на доступ до суду, а також того, чи були вони мінімально обтяжливими й необхідними в демократичному суспільстві; 3) визначення того, чи існувало розумне й пропорційне співвідношення між ужитими заходами й поставленою метою; 4) з'ясування того, чи не суперечить обмеження, що розглядається, самій сутності права, що гарантується, адже особа не може бути взагалі позбавлена права на судовий захист унаслідок обмеження, натомість завжди мають залишатися альтернативні способи захисту порушених, невизнаних чи оскаржуваних прав, свобод й інтересів, якщо розгляд певних справ виключений із юрисдикції судових органів [6, с. 61]. З цього можемо зробити висновок, що як такі обмеження права на доступ до суду можуть мати місце, проте вони мають бути: а) передбачені законом; б) має бути легітимна мета їх запровадження; в) вони мають бути пропорційними.

Відтак будь-яка демократично орієнтована держава, зокрема й Україна, нормативно забезпечуючи та організаційно впроваджуючи механізми реалізації права на доступ до суду, в тому числі адміністративного, має подбати про чітке мотивування обмежень такого права із зазначенням легітимної мети та пропорційності таких обмежень. «Існування фактичних чи юридичних перешкод у зв'язку з незабезпеченням державою будь-якого елемента доступу до суду унеможливить власне доступ до правосуддя особи, а отже, буде порушенням права на справедливий судовий розгляд у розумінні Конвенції» [10, с. 266–267]. Ця позиція О. Балацької справедливо акцентує увагу на фінальний елемент незабезпечення державою права на доступ до суду, яким, безперечно, є можливе звернення до ЄСПЛ та ймовірна констатація порушення права на справедливий судовий розгляд.

Ю. Павлюченко, аналізуючи право на судовий захист в господарському судочинстві, стверджує, що «Узагальнюючи фахові погляди на поняття права на судовий захист, варто відмітити важливі тези для його розуміння: належність до основоположної конституційної гарантії, складна структура цього поняття, універсальний характер та неможливість обмеження цього права, наявність певних усталених елементів, через які розкривається суб'єктивне право на судовий захист, вплив на визначення цього поняття процесу гармонізації національної системи правосуддя з міжнародними стандартами та пріоритет практики Європейського суду з прав людини та деякі інші [11, с. 130]. В цілому поділяючи дану точку зору, все ж варто висловити певні застереження до констатації факту неможливості обмеження цього права, як стверджується вище. Адже погоджуючись із такою тезою беззастережно, ми не зможемо об'єктивно підходити до реалізації права на доступ до адміністративного суду особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення. Ще раз акцентуємо: саме право на доступ до суду не може бути обмежене, проте його певні складові можуть бути реалізовані

не у спосіб, прийнятний для особи, яка перебуває у СІЗО, а у спосіб, який є нормативно можливим, виходячи із тих обмежень, які встановлює кримінально-виконавче законодавство.

Вітчизняний законодавець у низці статей Основного Закону держави задекларував право кожного на доступ до суду. Зокрема, мовиться про:

– ст. 8: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується»;

– ст. 55: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб»;

– ст. 64, де зазначається про неможливість, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану, обмеження прав і свобод, передбачених вищевказаною статтею 55 Конституції.

Конституційний Суд України (далі – КСУ) як єдиний орган конституційної юрисдикції, до повноважень якого відноситься офіційне тлумачення Конституції України, у своїх рішеннях неодноразово звертався до розуміння сутності права особи, передбаченої статтею 55 Основного Закону держави і, зокрема, стверджував, що:

– «конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом» (рішення КСУ від 14.12.2011 № 19-рп/2011 у справі про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) [12];

– «гарантування приписом частини другої статті 55 Конституції України кожному права на доступ до суду з метою оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень є вимогою принципу верховенства права» (рішення КСУ (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Карякіна Едуарда Сергійовича, товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Еко-вугілля України» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 24.06.2020 № 6-р(П)/2020) [13].

Усвідомлюючи, що конституційні норми визначають стратегію розвитку поточного законодавства, констатуємо, що на рівні законів України розвинуті та конкретизовані вищенаведені положення Основного Закону держави. Зокрема, Кодекс адміністративного судочинства у ч. 1 ст. 5 містить наступне: «Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси» [14]. Акцентуємо увагу: кожна особа, не є чимось абсолютно неможливим, коли рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень (підкреслимо, не у рамках кримінально-процесуального чи кримінально-виконавчого процесів) можуть порушувати права,

свободи чи законні інтереси особи, стосовно якої вмотивованим рішенням суду, який розглядав кримінальну справу, обрано як запобіжний захід тримання під вартою і яка у зв'язку з цим перебуває у СІЗО. Перелік такого роду рішень, дій чи бездіяльності є достатньо широким, вкажемо лише декілька:

- відмова органу місцевого самоврядування в наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки;
- рішення пенсійного органу щодо обмеження максимального розміру пенсії;
- бездіяльність управління соціального захисту районної державної адміністрації щодо нарахування та виплати щомісячної грошової допомоги тощо.

Які ж особливості характеризують право доступу до адміністративного суду особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення? Перш ніж надати мотивовану відповідь на це питання, варто хоча б у загальних рисах зупинитися на правових особливостях тримання таких осіб та на їх правовому становищі. Це, як видається, дозволить об'єктивізувати, в контексті доступу до адміністративного суду, погляд на первинний правовий стан таких осіб у місцях попереднього ув'язнення. Як потенційних позивачів до адміністративного суду. Адже у них є право на звернення до адміністративного суду. Загалом ці особливості можуть бути сформульовані наступним чином:

- по-перше, це особи, метою тримання яких в місцях попереднього ув'язнення є запобігання можливому ухиленню від органів досудового розслідування та суду, перешкоджанню кримінальному провадженню або зайняттю злочинною діяльністю;
- по-друге, тримання їх під вартою відбувається за рішенням суду, який здійснював кримінальне провадження;
- по-третє, місцями тримання таких осіб є СІЗО, гауптвахти Військової служби правопорядку в Збройних Силах України і, в окремих випадках, – ізолятори тимчасового тримання;
- по-четверте, це мабуть є визначальним для сприйняття реалізації права на доступ до адміністративного суду, – такі особи в умовах тримання під вартою мають певні обмеження, визначені положеннями Закону України «Про попереднє ув'язнення» та конкретизовані у Правилах внутрішнього розпорядку СІЗО ДКВС України.

Стаття 6 Закону України «Про попереднє ув'язнення», яка носить назву «Правове становище осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення», визначає, що особи, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, мають обов'язки і права, встановлені законодавством для громадян України, з обмеженнями, що передбачені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [15]. Вважаю за доцільне акцентувати: Закон чітко вказує про обмеження для осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення. Це природньо, адже, як зазначалось у цій статті вище, такого роду особи є підозрюваними, обвинуваченими, підсудними чи засудженими, вирок щодо яких не набрав законної сили. Відтак основу їх реального теперішнього правового статусу визначає саме цей факт.

У розвиток профільного Закону Правила внутрішнього розпорядку СІЗО ДКВС України, у главі 3 розділу I «Правове становище ув'язнених та засуджених, яких тримають у СІЗО» містять пункт 1, відповідно до якого «ув'язнені та засуджені, яких тримають у СІЗО, користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законодавством України і встановлених вироком суду (для засуджених). Обмеження прав, які застосовуються до ув'язнених та засуджених, мають бути мінімально необхідними для досягнення обґрунтованих цілей. Такі обмеження не можуть застосовуватись, якщо для ефективного досягнення поставлених цілей існує менше альтернативне обмеження» [16]. Тим самим також констатується наявність певних обмежень у можливостях користуватися своїми правами особами, які тримаються в СІЗО.

Ще одна особливість, на яку варто звернути увагу при аналізі особливостей реалізації права на доступ до адміністративного суду особами, які тримаються в СІЗО, – це домінування наукових досліджень, де автори здійснюють наукові розвідки стосовно доступу таких осіб до суду, але до суду, який здійснює кримінальне провадження. До певної міри з наукової та практичної точки зору це зрозуміло, адже для особи, стосовно якої обрано запобіжний захід тримання під вартою, саме це є основним чинником і спонукальним мотивом пошуку адекватних процесуальних кроків. Відтак логічним видається погляд І. Гловюк, яка зазначає, що «можна зробити висновок, що в кримінальному процесі доступ до суду – це наявність можливості розгляду та вирішення по суті кримінально-правового та кримінально-процесуального спору судом як на досудових (доступ до судового контролю), так і у судових (доступ до правосуддя) стадіях, а доступ до правосуддя слід розуміти як забезпечення можливості розгляду кримінальної справи по суті в судових стадіях кримінального процесу» [17, с. 5]. У цьому ж сенсі варто вказати на публікацію О. Коровайка, який зазначає, що «суттєвою відмінністю кримінального судочинства від інших процесів є наявність досудового розслідування. Відповідно, на цій стадії не суд, а прокурор і слідчий здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, спрямовану на всебічне, повне й неупереджене дослідження обставин кримінального провадження. Тому досить проблемним є питання забезпечення права особи, чії права, на її думку, порушені в ході досудового розслідування, негайно звернутися до суду за захистом [18, с. 289]. Проте, як ми говорили раніше, лише кримінально-процесуальним чи кримінально-виконавчим аспектом не обмежується наукова та практична проблема доступу до суду. Для осіб, які тримаються в СІЗО, доступ до суду може проявлятися й у пошуку шляхів реалізації доступу до адміністративного суду. Це теж важливо, це теж потребує уваги з боку науковців та правозастосовувачів.

Важливим питанням, на яке варто звернути при дослідженні проблематики доступу до адміністративного суду особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, є право такої особи на особисту участь у судовому засіданні, де розглядається адміністративна справа, учасником якої вона є. Здавалося б,

початково може скластися враження, що положення Кодексу адміністративного судочинства не містить особливостей стосовно такої категорії учасників справи. Зокрема, частина 3 статті 44 даного нормативно-правового акту сформульована наступним чином: «Учасники справи мають право: брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб [14]. Акцентуємо увагу на наступному: брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом. Тобто, право на участь у судовому засіданні в рамках судового адміністративного провадження не носить абсолютного характеру. Його реалізація може залежати від того, чи є інші чинники / обставини, визначені законом, які у соціальному вимірі є більш значущими і фактично можуть обмежувати право такої особи на особисту участь у розгляді адміністративної справи.

У цьому сенсі показовим є рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 №9-рп/2012 (справа за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). Коротко формулюючи обставини справи, зазначимо, що громадянин Троян А. П. звернувся до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України стосовно права засудженої особи, яка перебуває у місцях позбавлення волі, бути доставленою до суду для участі в судовому процесі у справах цивільної юрисдикції... Автор клопотання вважає, що недопущення його як позивача до особистої участі у розгляді судом справи у зв'язку з тим, що він відбуває кримінальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк у кримінально-виконавчій установі закритого типу, є дискримінаційним і таким, що порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя [19]. Хоча з формально-юридичної точки зору це рішення має відношення до засуджених осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, проте воно має теоретико-методологічне значення й для аналізу правового статусу осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення. Основні висновки з цього рішення, з позицій мети даної публікації, наступні:

– Конституційний Суд України дійшов висновку, що особиста участь засудженого, який відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань, як сторони судового процесу створює передумови для повного, всебічного, об'єктивного та неупередженого розгляду справи. Така участь засудженого як сторони у розгляді справи в судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій повинна забезпечуватися відповідним процесуальним законом. Рішення про порядок участі засудженого як сторони у розгляді справи зобов'язаний приймати суд у порядку та на умовах, визначених відповідним процесуальним законом (абз. 3 пп. 2.3 п. 2 мотивувальної частини);

– в аспекті конституційного звернення положення статті 24 Конституції України стосовно рівності громадян у конституційних правах, свободах та перед законом у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 55, пункту 2 частини третьої статті 129 Основного Закону України щодо захисту судом прав і свобод людини і громадянина та рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена й відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань (п. 1 резолютивної частини).

У цій справі та відповідному рішенні єдиного органу конституційної юрисдикції важливою є вказана необхідність забезпечення права особи, яка перебуває в місцях позбавлення волі, на особисту участь у розгляді справ усіх юрисдикцій, через норми відповідного процесуального закону, який визначатиме порядок такої участі. Відтак особиста участь такого роду особи в адміністративному процесі можлива тоді, коли такого роду вказівка буде в Кодексі адміністративного судочинства України. Наразі такої норми не передбачено.

Маємо вказати, що Кодексом адміністративного судочинства України не врегульовано порядок забезпечення особистої участі особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою в установі для попереднього ув'язнення, у розгляді адміністративної справи як учасника процесу. Як наслідок, відповідним процесуальним законом не вповноважено адміністративний суд забезпечувати особисту участь (доставку) в судове засідання такої особи, яка є стороною в публічно-правовому спорі.

Як сучасний об'єктивний вихід із ситуації, при якій особа, яка тримається в місцях попереднього ув'язнення й має бажання, проте не має можливості особистої участі в судовому засіданні, де розглядається адміністративна справа (учасником якої вона є), може бути розглянуто відеоконференцзв'язок. Стаття 195 Кодексу адміністративного судочинства містить положення, відповідно до якого учасник справи, його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або в приміщенні іншого суду за умови наявності в суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження в справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою [14].

Додатковим фактором, який уможливорює використання відеоконференцзв'язку як реального способу забезпечення особистої участі учасника справи, який тримається в СІЗО, є його використання в умовах запровадження воєнного стану. До певної міри це є безальтернативний варіант за таких умов, де збереження життя осіб, забезпечення їх безпеки виходять на перше місце. «Ми погоджуємося, що навіть при надзвичайних правових режимах судова система повинна продовжувати розгляд і вирішення адміністративних справ. Функціонування право-

суддя не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій, коли виконання повноважень фактично неможливе» [20, с. 204]. «Аналіз особливостей діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану, свідчить, що здійснення адміністративного судочинства можливо у режимі відеоконференції... [21, с. 318]. Тим самим авторами підкреслюється, що судова система може й повинна забезпечувати розгляд і вирішення адміністративних справ навіть в умовах воєнного стану, а відеоконференція, як видається, є адекватною альтернативою, при якій особа, яка тримається в СІЗО, матиме можливість реально брати участь у судових засіданнях, у дослідженні доказів, ставити питання іншим учасникам справи, подавати заяви та клопотання тощо.

До того ж, при вирішенні питання про допустимість застосування відеоконференції як форми участі у судовому провадженні важливою є справа «Марчелло Віола проти Італії», де ЄСПЛ констатував, що в інтересах чесного й справедливого судового розгляду особиста присутність обвинуваченого в суді має принципове значення. Водночас застосування відеоконференції не суперечить Конвенції та іншим міжнародним актам, зокрема, Другому додатковому протоколу до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року (ст. 9)²²³, Резолюції про захист свідків у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю (п. 8)²²⁴, Конвенції про взаємну правову допомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу (ст. 10) [22].

Ну і насамкінець і практика вітчизняного Верховного Суду засвідчує, що відеоконференцв'язок – це належна альтернатива особистій участі в судовому засіданні, при якій процесуальні права учасника судового процесу будуть у максимальній мірі враховані. У постанові від 10 червня 2024 року у справі № 755/20577/21 Верховний Суд зазначив, що проведення судового засідання в режимі відеоконференції є одним із видів участі особи в судовому засіданні, оскільки вона має можливість у режимі реального часу сприймати те, що відбувається під час судового розгляду, вчасно реагувати на будь-які слова чи дії учасників, висловлювати власну позицію, ставити запитання та користуватися всіма правами, передбаченими законом [23].

ВИСНОВКИ

На завершення зазначимо, що доступ до адміністративного суду є одним із важливих чинників сприйняття системи забезпечення державою прав та свобод людини і громадянина, він засвідчує ступінь демократизації та гуманізації чинного законодавства. Водночас особи, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, можуть із певними обмеженнями реалізувати своє право на доступ до адміністративного суду. Ці обмеження встановлені передовсім положеннями Закону України «Про попереднє ув'язнення». Зокрема, це стосується можливості реалізації права бути заслуханим, тобто права на особисту участь у судовому засіданні. Як видається, об'єктивно альтернативним способом реальної участі таких осіб,

як учасників адміністративної справи, є участь у режимі відеоконференцв'язку, за умови попереднього подання відповідної заяви. Загалом же проблематика доступу до адміністративного суду осіб, які тримаються в місцях попереднього ув'язнення, є перспективним напрямом загальнотеоретичних та галузевих правових наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Стеценко С. Г. Завдання адміністративного судочинства України: змістовний аналіз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. №4. С. 151–166.
- [2] Parker C. *Just Lawyers: regulation and access to justice*. Oxford : Oxford University Press, 1999. 278 p.
- [3] Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.
- [4] Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами : монографія. Харків : Право, 2019. 584 с.
- [5] Лемак О. В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид наук : 12.00.02. Харків, 2014. 20 с.
- [6] Цувіна Т. Право на доступ до суду: підхід ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 60–69.
- [7] Buckley M. Searching for the Constitutional Core of Access to Justice. *The Supreme Court Law Review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference*. 2008. Vol. 42. URL: <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/sclr/vol42/iss1/20>.
- [8] Frank R. How rising income inequality threatens access to the legal system. *Daedalus. Access to Justice*. 2019. № 1. С. 10–18.
- [9] Johnson E. Justice, Access to. *International encyclopedia of the social & behavioral sciences (second Edition)*. 2015. С. 919–927. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.86044-4>
- [10] Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №8. С. 262–268.
- [11] Павлюченко Ю. М. Право на судовий захист у господарському судочинстві. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 1. Т. 2. С. 128–140.
- [12] Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 19-рп/2011 (у справі про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини). *Офіційний вісник України*. 2011. № 101. Ст. 3274.
- [13] Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 24.06.2020 № 6-р(II)/2020 у справі за конституційними скаргами Карякіна Едуарда Сергійовича, товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Еко-вугілля України» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність». *Офіційний вісник України*. 2020. №57. Ст. 1801.
- [14] Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
- [15] Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №35. Ст. 360.

- [16] Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ М-ва юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5. *Офіційний вісник України*. 2019. № 58. Ст. 2011.
- [17] Гловюк І. В. Доступ до суду у кримінальному процесі: проблеми теорії. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 1–7.
- [18] Коровайко О. І. Сутність і зміст права на судовий захист у кримінальному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 286–290.
- [19] Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1202.
- [20] Міщук І. В., Киричук Б. С. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 200–205.
- [21] Соломаха А. Г. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 316–319.
- [22] Marcello Viola v. Italy. № 77633/16. 13 June 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-77246%22%5D%7D>
- [23] Постанова Верховного Суду від 10.06.2024 у справі №: 755/20577/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741274>

REFERENCES

- [1] Stetsenko, S. H. (2024) Tasks of administrative proceedings of Ukraine: substantive analysis. *Bulletin of the National academy of legal sciences of Ukraine*, 31(4), 151–166.
- [2] Parker, C. (1999). *Just Lawyers: regulation and access to justice*. Oxford: Oxford University Press.
- [3] Ovcharenko, O. M. (2008). *Accessibility of justice and guarantees of its implementation*. Kharkiv: Pravo.
- [4] Guivan, P. D. (2019). *The right to a fair trial: essence and temporal dimensions according to international standards*. Kharkiv: Pravo.
- [5] Lemak, O. V. (2014). The right to judicial protection: constitutional and legal aspect (Candidate thesis, Kharkiv, Ukraine).
- [6] Tsvina, T. (2020). The right to access to court: the ECHR approach. *Entrepreneurship, economy and law*, 4, 60–69.
- [7] Buckley, M. (2008). Searching for the Constitutional Core of Access to Justice. *The Supreme court law review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference*, 42. Retrieved from <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/sclr/vol42/iss1/20..>
- [8] Frank, R. (2019). How rising income inequality threatens access to the legal system. *Dædalus. Access to Justice*. 1, 10–18.
- [9] Johnson, E. (2015). Justice, Access to. *International encyclopedia of the social & behavioral sciences (second Edition)*, 919–927. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.86044-4>
- [10] Balatska, O. (2020). Access to justice as a general principle of criminal proceedings. *Entrepreneurship, economy and law*, 8, 262–268.
- [11] Pavlyuchenko, Y. M. (2023). The right to judicial protection in commercial proceedings. *Legal Journal of the Vasyl Stus Donetsk National University*, 1(2), 128–140.
- [12] Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 14 december 2011 № 19-рп/2011 (in the case of appealing against the inaction of public authorities regarding allegations of crimes). *Official gazette of Ukraine*, 101.

- [13] Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate) of 24 June 2020 № 6-p(II)/2020 in the case on the constitutional complaint of Eduard S. Karyakin, Limited liability company 'Trading House «Eco-Coal of Ukraine» regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of part one of Article 79 of the Law of Ukraine «On banks and banking». *Official gazette of Ukraine*, 57.
- [14] Code of Administrative Procedure of Ukraine dated. (2005, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
- [15] On Pretrial detention: Law of Ukraine. (1993, June). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 35, 360.
- [16] On approval of the Rules of procedure for pre-trial detention centres of the State criminal executive service of Ukraine: Order of the Ministry of justice of Ukraine (2019, June). *Official gazette of Ukraine*, 58.
- [17] Glovyuk, I. V. (2011). Access to court in criminal proceedings: problems of theory. *Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 2, 1–7.
- [18] Korovayko, O. I. (2015). The essence and content of the right to judicial protection in criminal proceedings. *Prykarpatskyi yuridichnyi visnyk*, 3, 286–290.
- [19] Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 12 April 2012 № 9-рр/2012 in the case on the constitutional appeal of citizen Anton Pavlovych Troyan regarding the official interpretation of Article 24 of the Constitution of Ukraine (case on equality of parties to the trial). *Official gazette of Ukraine*, 32.
- [20] Mishchuk, I. V., & Kyrychuk, B. S. (2023). Peculiarities of the implementation of administrative justice in conditions of martial law. *South Ukrainian Legal Journal*, 1, 200–205.
- [21] Solomakha, A. G. (2023). Peculiarities of administrative judicial proceedings under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 316–319.
- [22] Case Marcello Viola v. Italy. (2019, June). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-77246%22%5D%7D>
- [23] Resolution of the Supreme Court (2024, June, Case № 755/20577/21) Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741274>

Семен Григорович Стеценко

Доктор юридичних наук, професор

Член-кореспондент Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Григорія Сковороди, 70, Харків, Україна

Суддя Верховного Суду

01029, вул. Князів Острозьких, 8 корп. 5, м. Київ, Україна

Semen H. Stetsenko

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Judge of the Supreme Court
01029, 8 Knyaziv Ostrozkykh St, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000000243502321

Рекомендоване цитування: Стеценко С. Г. Право на доступ до адміністративного суду та особливості його реалізації особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Том 32. № 1. С. 205–220.

Suggested Citation: Stetsenko, S. H. (2025). The Right of Access to Administrative Court and Peculiarities of its Implementation by Persons in Pre-Trial Detention. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(1), 205–220.

Стаття надійшла / Submitted: 17/01/2025

Доопрацьовано / Revised: 17/02/2025

Схвалено до друку / Accepted: 25/03/2025